

УДК 354.32

С. О. Кушнір,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-1410-1887

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.13

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

S. Kushnir,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance,
Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University

INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF AGRICULTURAL SECTOR
IN CONDITIONS OF ITS INNOVATION DEVELOPMENT

Розглядаючи економічну безпеку аграрного сектору як системну категорію, яка постійно еволюціонує та враховуючи те, що теорія й методологія досліджень не існують та не розвиваються відокремлено, адже мають, насамперед, соціальну орієнтованість, у дослідженні факторів і критеріїв, які формують та визначають її рівень використовуємо у дослідженні системний, синергетичний та інституційно-когнітивний підходи, які включають ієрархічність змістовного наповнення сутності економічної безпеки, а також передбачають врахування цілісності досліджень щодо визначення специфічних ознак, зв'язків та залежностей, які виникають як результат соціально-економічних відносин в аграрному секторі. Дослідження категорій "інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору" є дуже важливим, передусім, для тих суб'єктів, які бажають і мають можливість бути "над системою економічної безпеки", а не "всередині неї", тобто управляти системою ззовні, а не залежати від неї. Значущість відповідних досліджень зводиться до підвищення рівня і якості регулювання економічної безпеки аграрного сектору шляхом формування надбудови надрівня контролю за загальною ситуацією, яка виходить за рамки аграрного сектору, — це загальноекономічна ситуація, військово-політична, соціальна, природно-кліматична тощо. Це ті сфери, в яких відбувається генезис основної кількості загроз і які не підлягають обов'язковому контролю з боку головних суб'єктів аграрного сектору — Міністерства аграрної політики і продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Роль системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору полягає у безперервному моніторингу умов і факторів її формування, які у той чи інший спосіб впливають на стан безпеки аграрного сектору. Моніторинг є джерелом даних для контролю за показниками безпеки, аналізу динаміки кількісних і якісних змін, коригування тактичних дій, зміни загальної стратегії, адекватного і своєчасного впливу на об'єкти системи інституційного забезпечення.

Considering the same economic security of the agrarian sector as a systematic category that is constantly evolving and taking into account the fact that the theory and methodology of research do not exist and do not evolve separately, because they have, first of all, social orientation, when studying the factors and criteria that form and determine its level, we use the study systematic, synergistic and institutional-cognitive approaches that include the hierarchy of content content of the essence of economic security, and also include integrity RESEARCH to identify specific attributes, relationships and dependencies that arise as a result of socio-economic relations in the agricultural sector. The study of the categories "institutional provision of economic security of the agrarian sector" is very important, first of all, for those entities who want and have the opportunity to be "above the system of economic security", and not "inside it", that is, to manage the system from the outside, and do not depend on it. The significance of relevant research is to increase the level and quality of regulation of the economic security of the agrarian sector by forming an overhead of monitoring the

general situation that goes beyond the agrarian sector — this is the general economic situation, military-political, social, natural and climatic, etc. These are the areas in which the genesis of the main number of threats is occurring and which are not subject to obligatory control by the main actors of the agrarian sector — the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The role of the institutional system for ensuring the economic security of the agrarian sector is to continuously monitor the conditions and factors of its formation, which in one way or another affect the state of the security of the agricultural sector. Monitoring is a data source for monitoring security indicators, analyzing the dynamics of quantitative and qualitative changes, adjusting tactical actions, changing the overall strategy, adequate and timely impact on the objects of the system of institutional support.

Ключові слова: економіка, державне регулювання, інституційне забезпечення, економічна безпека, аграрний сектор.

Key words: economy, state regulation, institutional support, economic security, agrarian sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основними факторами успішного інституційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору визначається система інституцій, яка упорядковує взаємодії та орієнтована на ефективне формування й використання всіх видів інституційного капіталу, ефективність використання виробничого капіталу, доступність до диверсифікованих джерел фінансування (фінансовий капітал), доступність соціального капіталу шляхом сприяння соціально-економічному розвитку сучасного села. Соціальний капітал є особливо важливим адже саме аграрний сектор забезпечує достойний рівень якості життя кожної людини (і не лише продовольчої її частини, а й екологічної, рекреаційної та етнічної), яка є носієм різних соціальних якостей, а головне, джерелом внутрішніх рушійних сил для суспільного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Систему інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах його інноваційного розвитку розкрито в наукових працях Маліка М.Й., Лівінського А.І. Марчук Л.Л., Давидюка О.О. [7], Міщак І.М., Гришової І.Ю. [6], Дяченка О.П. [8], Галицького О.М., Гнатєвої Т.М., Стоянової-Коваль С.С., Кофмана Б.Я., Шабатури Т.С. Проте методологія досліджень системи інституцій потребує додаткових узагальнень у контексті теоретико-методологічних конструкцій взаємодії компонентів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах його інноваційного розвитку, дослідити функції та проблеми аграрного сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою методології системного підходу є дослідження об'єктів як систем. Системний підхід представляє собою особливості розуміння того, що результативність будь-якого об'єкта дослідження забезпечується передусім не одним фактором, а є результатом, взаємодії сукупності факторів та елементів. "У будь-якій системі важлива робота всього цілого як результат до-

сягнутої динамічної рівноваги" [4; 6]. На думку автора, саме масштабність, специфічність та диверсифікованість зв'язків і взаємовідносин у процесі функціонування аграрного сектору (природні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні) потребують їх врахування не окремо один від одного, а комплементарно, як єдине ціле, враховуючи потреби інших галузей знань та використанням системного аналізу більш широкого спектру різних факторів й умов модернізації аграрного сектору, взаємозумовленостей різних аграрних відносин.

У свою чергу, на думку Гришової І.Ю., використання системного підходу у процесі дослідження аграрного сектору ускладнюється при використанні статистично-економічних та техніко-технологічних підходів. "Відсутнє адекватне розуміння того, що саме здійснення сільськогосподарської діяльності селянином у власному господарстві — це не просто сукупність певних факторів виробництва, не механічне їх поєднання. Тут ціле — не просто сума частин. Це свого роду самостійний організм, що потребує допомоги у всіх його проявах: використанні землі, праці, матеріально-технічних ресурсів, підприємницькому хисті, інших природних і набутих властивостях людини, задоволенні її соціальних та духовних потреб" [4].

На відміну від системного підходу, який розглядає цілісність, змінність, інтегрованість як загальні властивості системних об'єктів, синергетика вважає, що системам притаманні ще й самоорганізація, відкритість, нелінійність. Самоорганізація передбачає, що суб'єкти аграрного сектору мають здатність формуватися у відповідності до власних тенденцій та потенціалу, а також формувати рівновагу, адаптуватися до змін та якісно перетворюватися. Відкритість аграрного сектору характеризує наявність у ньому джерел та механізмів обміну відповідними ресурсами із зовнішнім середовищем. А не лінійність полягає у наявності зворотного зв'язку між виробниками і споживачами аграрної продукції, що свідчить про можливість швидкого розвитку в ньому нових процесів на певних стадіях еволюції. Застосування синергетичної методології в нашому дослідженні необхідне для більш глибокого пояснення сутності явищ, що відбуваються у аграрному секторі, та забезпеченні економічної безпеки зокрема.

Сучасна парадигма інноваційного розвитку аграрного сектору передусім потребує підвищення якості ос-

новних інститутів та інституцій аграрного сектору й відповідно удосконалення інституційного середовища, що сприятиме забезпеченню економічної безпеки, узгодженості дій виробничого, фінансового та людського капіталів не лише у вигляді агрохолдингів, а і у інших господарсько-правових формах, у рівному доступі всіх суб'єктів господарювання до інфраструктурних об'єктів, науково-дослідних установ, фінансових інститутів як для поточних потреб, так і на процес розвитку аграрного виробництва.

Основою для інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору повинні стати інноваційні процеси в організаційно-інституційній, техніко-технологічній та соціально-економічній площинах, підтримка людських ресурсів та розвиток сільських територій. Структурне реформування аграрного сектору має передусім здійснюватися у напрямі забезпечення економічної безпеки галузі та національної економіки загалом, за рахунок пріоритетного розвитку експортноорієнтованих та імпорто-замінних товарів, виробництва альтернативних видів енергії, упровадження ресурсо та енергозберігаючих технологій, розвитку адаптивного механізму виробництва, що значно знижує навантаження на навколишнє природне середовище, забезпечення виробництва екологічно чистої органічної продукції з власної сировини, розвитку села та підтримки сільського соціуму. В сучасному інформаційному суспільстві пріоритетами програм розвитку аграрного сектору є:

1) інституціональні зміни, що представляються в модернізації вже існуючих, оптимальної адаптації запозичених та впровадженні сформованих нових інститутів у напрямку формування інституціональних умов забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, формування можливостей для поєднання соціально-економічних інтересів усіх суб'єктів аграрного сектору та їх комплементарності;

2) технічні та технологічні зміни, які передбачають певні якісні зміни у взаємозв'язках науково-освітньої, інноваційної, техніко-технологічної сфер діяльності суб'єктів аграрного виробництва з метою задоволення потреб бізнесу (отримання прибутку) та сільських територій, становлення умов для динамічного прискорення технологічного прогресу;

3) соціальні зміни, сприяння формуванню необхідної соціально-економічної орієнтації учасників аграрного ринку, адекватних реформаційних перетворень, забезпечення зворотного зв'язку між діяльністю аграрного сектору та інноваційними стратегіями забезпечення економічної безпеки, що ґрунтуються на основі наявних ресурсів та соціально-економічних відносин

Досліджуючи інституційні умови, які сприяють забезпеченню економічної безпеки аграрного сектору, ми розуміємо, що навіть у масштабах країни підходи до різних складових економічної безпеки мають теж бути різними, але мати єдине стратегічне спрямування, або єдиний вектор змін. Тому в процесі дослідження нами використовується інституційно-когнітивний підхід, який поєднує в собі інституціональну концепцію, спрямовану на дослідження всього спектра взаємодій економічних агентів, і когнітивну концепцію орієнтовану на вивчення пізнання як окремої групи з наявною у неї типо-

вою соціальною поведінкою, що забезпечують саму можливість названих вище взаємодій, так і окремого члена цієї групи з виявленням значущих для результатів такої взаємодії.

Оскільки аграрний сектор є інтегрованим результатом конкуренції виробників та покупців аграрної продукції за значного рівня впливу інструментів державного регулювання, кожен з яких впливає по визначених правилами та нормами, а їх взаємовідносини для зменшення невизначеності і відповідно трансакційних витрат або витрат взаємин між ними, передбачають відповідну систему обмежень, то для представлення стратегії та ідентифікації вектора її реалізації нами використується весь арсенал інституційних концепцій та визначено вплив базових інститутів та інституцій аграрного сектору на забезпечення його економічної безпеки.

Підтримуючи позиції представлених підходів, сформульовано загальну методологічну концепцію нашого дослідження. Вона враховує не лише соціально-економічні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору, а і сукупність інших (нормативно-правових, соціально-екологічних, ментальних) які у взаємодії здатні забезпечити економічну безпеку, та сприяти формуванню нової системи поглядів, які засновані на збалансованому комплементарному поєднанні інноваційного розвитку (технологій, виробничих процесів, потенціалів, соціально-економічних моделей поведінки) із закріпленням дієвих інституційних форм, які забезпечують економічну безпеку аграрного сектору та країни (рис. 1).

Отже, основою дослідження проблем інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору є системно-концептуальна парадигма з синергетичним та інституційно-когнітивним підходами. Таке поєднання методологічних підходів дає змогу, по-перше, через включення в аналіз інститутів адекватно відобразити взаємовідносини між всіма економічними агентами аграрного сектору. По-друге, пояснити динаміку інституційної трансформації суб'єктів аграрного сектору та розкрити сутність забезпечення його економічної безпеки в умовах інноваційного розвитку. По-третє, забезпечити розуміння ролі держави, суспільства та індивідів у формуванні інституційних відносин, орієнтованих на забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Виділимо три групи методів наукового пізнання, які застосовуються під час вивчення інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на емпіричному рівні:

— загальні методи (спостереження, вивчення документів, порівняння);

— експлікативні методи (kartування, метод індикаторів, статистичний метод);

— конструктивні методи, пов'язані з ідеалізованим відтворенням реальності (моделювання, прогнозування, дельфійський метод, побудова сценаріїв і системний метод).

Як правило, розвиток системи відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а збереження її рівноваги залежать саме від здатності структури швидко адаптуватися до несподіваних та істотних змін. Для системи — володіти адаптивною структурою — означає бути стійкою до впливу негативних факторів та бути

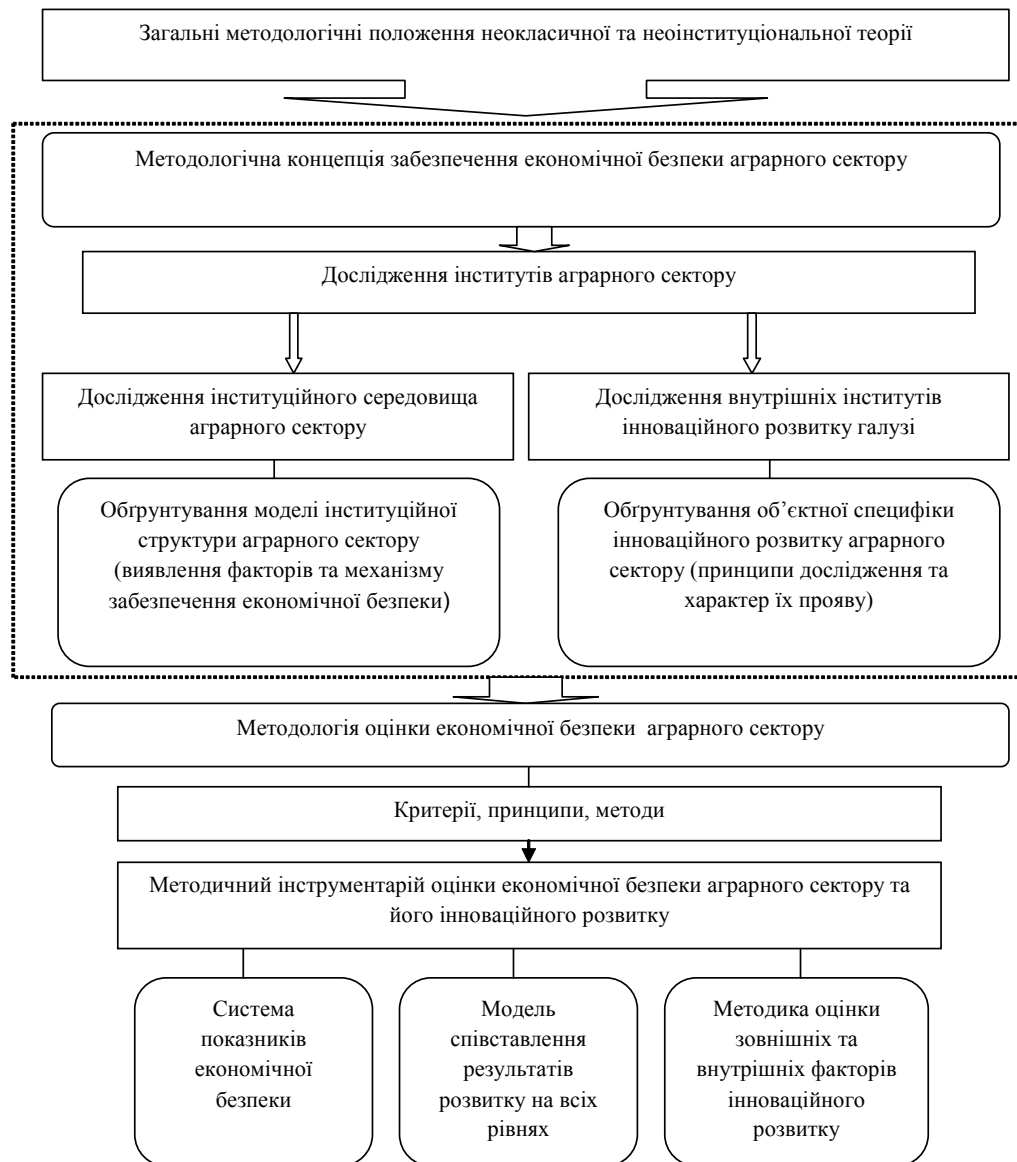

Рис. 1. Схема методологічної концепції інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку

Джерело: розроблено автором.

здатною одержати максимум позитивних результатів від можливостей наявних та розкритих. Основна умова адаптивності — гнучкість структури, тобто здатність реагувати на зміни ситуації шляхом відповідної зміни організаційно-інституційної форми, зберігаючи існуючу якісну визначеність, та свого функціонального призначення. В основі механізму структурної адаптації лежить здатність системи до саморегуляції, самоорганізації діяльності. Система отримує певні сигнали від зовнішнього і внутрішнього середовища, що свідчать про істотну зміну ситуації. Сприймаючи ці сигнали, вона визначає доцільність структурної адаптації та за потреби починає здійснювати структурні зміни. У аграрному секторі запуск процесу інноваційного розвитку дещо затримується, а його швидкість нижча, ніж в інших галузях, оскільки структурно галузь представлена специфічними компонентами, а саме земля, живі організми, що розвиваються на підставі біологічних законів, більш того велика частина чинників зовнішнього середовища належить до класу нерегульованих. Тому в порівняль-

ному аналізі аграрну структуру вважають менш гнучкою (рис. 2).

Особливістю сьогодення є те, що у процеси самоорганізації активно втручається держава, розробляючи програмні документи, спрямовані на передбачення поведінки і недопущення несприятливого впливу середовища, підтримку стійкості аграрного сектору. В управлінні цими процесами основний акцент робиться на поліпшення внутрішньої будови, вдосконаленні пропорцій і підвищення рівня збалансованості галузі. Крім держави, вільний або мимовільний вплив на структурне оформлення системи можуть робити інтегровані корпоративні структури. У аграрному секторі ними можуть бути споживчі кооперативи, асоціації, холдингові компанії, аграрні фінансово-промислові групи. Задіюючи свій фінансовий, матеріально-технічний, управлінський потенціал, вони можуть впливати на структуру виробництва, капіталу, параметрів зайнятості, експортно-імпортних потоків, доходів товаровиробників і тощо [7].

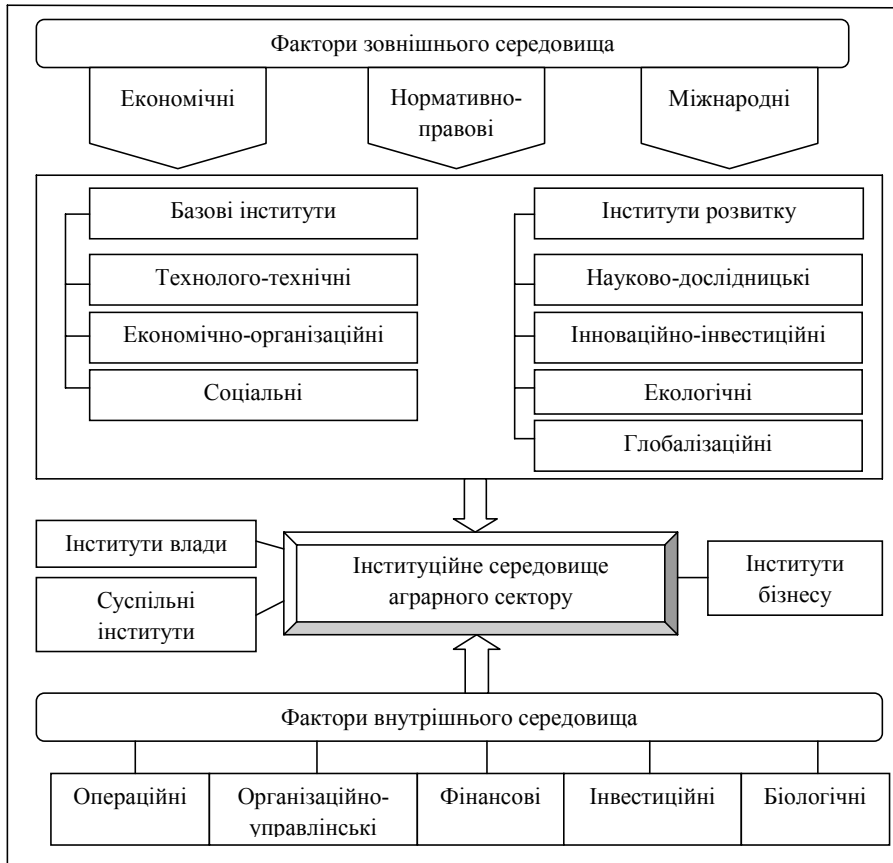

Рис. 2. Теоретична конструкція взаємодії компонентів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, структура не тільки відображає внутрішній порядок у системі, але й визначає її цілісність, ефективність, адаптивність і стійкість.

Викладені уявлення про аграрну структуру дозволяють з легкістю виокремити основні її властивості, які впливають на забезпечення економічної безпеки:

— **складність** — значна кількість елементів та їх функціональність, рівень взаємозв'язків елементів один з одним, значний обсяг обробленої інформації, необхідної для формування різних рішень, зумовлюють визнання аграрного сектору структурно складним системним об'єктом. У свою чергу складність описується такими характеристиками, як поліструктурність та багатшаровість;

— **стійкість** — зазначена структурна властивість забезпечує стабільність і рівновагу системи, а її існування визначено тим, що внутрішній порядок системи формується сумісними і взаємодоповнюючими елементами, чіткими і добре вираженими зв'язками, ясними і постійними відносинами;

— **динамічність** — оскільки соціально-економічна дійсність є потоком безперервних і різноманітних змін, аграрна структура схильна до динаміки — модифікує склад елементів, трансформуює характер зв'язків і зміст відносин. Змінюючись, така структура перетворює саму систему, даючи їй новий якісний зміст;

— **діалектичність** — велику роль у розвитку структури відіграють спадковість, формування нової структури відбувається в надрах тієї, що історично передувала їй на її основі. Це має місце завдяки, по-перше, самоза-

переченню "старих" компонентів, зв'язків і відносин, по-друге, зародженню нового структурного поєднання, його розгортанню у разі поступового зменшення інерції старої структури;

— **гнучкість** — прояв такої властивості пов'язують зі здатністю структури до оперативних внутрішніх змін, зберігаючи у свою чергу якісну визначеність і функціональне призначення системи. Гнучкість підтримує стійкість системи, визначає поріг її адаптації. У зв'язку з тим, що аграрний бізнес залежно від нерегульованих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, йому притаманна менша гнучкість порівняно з іншими галузями народного господарства;

— **самоорганізація та саморозвиток** — проявляється через безперервні структурні зміни, властиві саме аграрному сектору. Значні зовнішні і внутрішні впливи спричиняють порушення прийнятого порядку аграрної системи і в той же час викликають об'єктивні процеси, спрямовані на підтримку певних співвідношень, пропорцій або формування нових, впровадження нових елементів або зни-

щення застарілих. Чим швидше система адаптується до мінливих умов, тим досконаліший механізм її самоорганізації, краще стійкість і вище ефективність;

— **керованість** — окрім процесів самоорганізації для сучасних аграрних систем характерна наявність потужних механізмів регулювання як з боку держави, так і з боку великих організацій, корпоративних об'єднань тощо. Їхня роль полягає в тому, щоб сформувати структуру, яка відповідає їх інтересам. Так для держави ця діяльність виражається в продуманій структурній політиці і спрямована на забезпечення збалансованості сільського господарства, підтримку такої пропорційності, за якої досягається найбільш динамічний, стійкий, безкризовий розвиток галузі. Інтереси корпорацій мають приватний характер і можуть призводити як до позитивних, так і негативних структурних зрушень [2].

Представлені характеристики і властивості дозволяють уточнити поняття аграрної структури, подаючи її як визначену для кожного історичного етапу розвитку сукупність стійких системоутворюючих зв'язків і відносин між сумісними і взаємодоповнюючими елементами, що забезпечують цілісність і збереження основних властивостей агросистеми за різних внутрішніх змін і зовнішніх впливів.

В аграрному секторі інституційні трансформації полягали в демонтажі командно-адміністративної системи та переході до нової системи ціннісних характеристик, соціально-економічних відносин і норм поведінки. Результатом перетворень мало було стати підвищення результативності аграрного сектору на ґрунті форму-

Рис. 3. Компаративний аналіз інституційних трансформацій в аграрному секторі

Джерело: сформовано автором.

вання зацікавленого ефективного власника, який формується у процесі створення багаторівневої економіки, здорової конкуренції організацій різних форм власності і господарювання, еквівалентного обміну між промисловістю і сільським господарством, формування ринкової інфраструктури та ефективної державної політики щодо аграрного сектору (рис. 3).

Сьогодні ми спостерігаємо, що спроби подібних революційних змін призвели до суперечливих результатів. Поряд з позитивними підсумками виникло багато непередбачених наслідків: незавершеність законодавства, яке б регулювало всю систему аграрних відносин в Україні; нерозвиненість інфраструктури, що відриває сільськогосподарських товаровиробників від ринку збуту і ринку ресурсів; диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що вилучає кошти з аграрного сектора; розрив економічних зв'язків всередині господарських комплексів і підкомплексів, що призводить до зростання трансакційних витрат на сільськогосподарську продукцію і всього аграрного сектору; та високі соціальні витрати інституційних реформ.

ВИСНОВКИ

Таким чином і успіхи, і проблеми реформ підтверджують, що необхідні інституційні зміни вимагають сис-

тематичних зусиль і витрат протягом досить тривалих періодів часу на підставі еволюційного підходу. Сучасна інституційна структура аграрного сектору має бути збагачена комплексом необхідних елементів: розвиненою фінансовою системою, орієнтованою на кредитування реального агровиробника; ефективним фондовим ринком, який формує об'єктивну ринкову ціну активів суб'єктів аграрного виробництва та забезпечує рух капіталу; розвиненою системою державного і приватного страхування, покликаною розподілити фінансові й підприємницькі ризики; цивілізованою інфраструктурою, яка формує основу до суттєвого зниження трансакційних витрат.

Перехід від адміністративно-командної системи до ринкової економіки, руйнування існуючого господарського механізму призвели до того, що багато економічних суб'єктів аграрного сектору зіткнулись з новими ризиками, які не були характерні їхній діяльності раніше. Ризики, які до цього в значній мірі регулювалися з боку держави, стали звичним атрибутом виробничої і господарської діяльності аграрного сектору. Ризик став обов'язковим фактором, який необхідно враховувати суб'єктам господарювання під час прийняття відповідних соціально-економічних рішень.

Саме у таких умовах діяльність суб'єктів аграрного пов'язана з ризиками, які витікають з нестійкості, суперечливості та незрілості інституційного середовища, об'єктивно обумовленого, з одного боку, відмиранням і модифікацією старих інститутів, а з іншого — виникненням абсолютно нових інститутів, як формальних, так і неформальних. На об'єктивний процес накладаються ще й суб'єктивні фактори, які пов'язані з труднощами узгодження груп інтересів та відбору ефективних, тобто рівнозначних економічних інститутів. Особливо гостро ця ситуація проявляється у сільській місцевості, що обумовлено такими обставинами:

1. Відсутність у уряду науково обґрунтованої стратегії і продуманої тактики інноваційного розвитку, достатньої і ефективної нормативної бази реформування, що призвело до широкого поширення деструктивної поведінки і переважання руйнівних тенденцій над творчими.

2. Значною залежністю аграрного сектору від соціокультурних складових сільської спільноти, що виявляється в стійкості суспільної психології, зрівняльних настроїв, примітивних сільськогосподарських технологій і форм організації виробництва, в інертності економічної поведінки.

Невизначеність і непередбачуваність інституційного середовища стримують господарську ініціативу "знизу",

збурюють довгострокову зацікавленість людей щодо забезпечення економічної безпеки та знижують їхню економічну активність, сприяють зростанню неформально-го сектора економіки, її архаїзації і примітивізації.

Тому в період економічної трансформації особливого значення набуває формування інституційного середовища, яке орієнтує поведінку економічних суб'єктів в умовах нестаціонарної економіки. Інституціоналізація ризиків дозволяє створити ефективну систему управління ними.

Література:

1. Myshchak I. (2018). Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (6), 34—43. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>
2. Rusan V., Diachenko O. (2019). Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, (2), 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>
3. Гришова І.Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки / І.Ю. Гришова, В.М. Бондаренко, В.Ю. Єліневський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. — Том 19. — № 3. — С. 4—9. — ISSN 1993-0259.
4. Gryshova I.Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Текст] / I.Yu. Gryshova, O.V. Mityay, T. M. Gnatyeva // Український журнал прикладної економіки. — 2016. — Том 1. — № 2. — С. 25—35. — ISSN 2415-8453.
5. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L. The institutional provision of the development of the consumerism in Ukraine: challenges and perspectives // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. — № 3. — С. 54—62.
6. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — С. 75—80.
7. Гнат'єва Т.М., Давидюк О.О. Механізм забезпечення компліментарності захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 5. С. 80—89.
8. Галицький О.М., Лівінський А.І., Дяченко О.П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 93—98.
9. Кушнір С.О., Чепец О.О. Інвестиційна стратегія як засіб підвищення економічної безпеки підприємства. Забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості держави на засадах сталого розвитку суб'єктів господарювання: колективна монографія / За заг. ред. А.В. Череп. Запоріжжя, 2017. С. 176—184.

10. Марчук Л.Л. Міжнародні методики оцінки конкурентоспроможності національної економіки в контексті економічної безпеки. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В. Ярошук (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2017. Том 27. №4. С. 311—317.

References:

1. Myshchak, I. (2018), "Problems and Prospects of Legislative Support of Innovation Development in Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 6, pp. 34—43. <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>
 2. Rusan, V. Diachenko, O. (2019). "Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of the state", *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 2, pp. 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>
 3. Grishova, I.Yu. Bondarenko, M.M. and Yelinievsky, V.Yu. (2015), "Institutional provision of the agrarian market as a factor of food safety", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 19, no. 3, pp. 4—9.
 4. Gryshova, I.Yu. (2016), "Competitiveness of agricultural enterprises as a key factor in sustainable development of agricultural sector", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 1, no. 2, pp. 25—35.
 5. Gryshova, I. Yu. and Shestakovska, T. L. (2017), "The institutional provision of the development of the consumerism in Ukraine: challenges and perspectives", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol.3, pp.54—62.
 6. Gryshova, I. Yu. Shestakovska, T. L. and Glushko, O. V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 4, pp. 75—80.
 7. Hnat'ieva, T.M. and Davydiuk, O.O. (2017), "Mechanism to provide complementary protection of the economic interests of agrarian production", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 80—89.
 8. Halyts'kyj, O.M. Livins'kyj, A.I. and Diachenko, O.P. (2019), "Organizational and economic mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 93—98.
 9. Kushnir, S.O. and Chepets, O.O. (2017), "Investment strategy as a means of increasing the economic security of the enterprise", *Zabezpechennia innovatsijno-investytsijnoi pryvablyvosti derzhavy na zasadakh staloho rozvytku sub'iektiv hospodariuvannia [Ensuring Innovation-Investment Attractiveness of the State on the Basis of Sustainable Development of Business Entities]*, Zaporizhia, Ukraine, pp. 176—184.
 10. Marchuk, L.L. (2017), "International methods for assessing the competitiveness of the national economy in the context of economic security", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 27, no. 4, pp. 311—317.
- Стаття надійшла до редакції 13.07.2019 р.*